

Vězeňkyně z Gulagu v 1. čs. brigádě

Ze sovětských pracovních táborů k protiletadlovému dělostřelectvu

MILAN KOPECKÝ – JAN DVOŘÁK

Role žen při obsluze protiletadlových zbraní u československé vojenské jednotky v Sovětském svazu je tématem, které nebylo v tuzemské historiografii dosud odpovídajícím způsobem zpracováno.¹ Podobně jako muži vstupovaly od roku 1942 i ženy do formujícího se vojska, většina z nich po propuštění z nápravně-pracovních táborů. Největší podíl osvobozených dobrovolnic tvořily v první polovině roku 1943 mladé ženy rusínské národnosti. Mezi nejstatečnější patřily ty, které sloužily v první linii u protiletadlových útvarů 1. čs. samostatné brigády. Osudy několika z nich přibližujeme na základě vyšetřovacích spisů NKVD a řady dalších pramenů z českých nebo zahraničních archivů.

 Okupace Podkarpatské Rusi Maďarskem, zahájená v listopadu 1938 obsazením její jihozápadní části a dokončená anexí zbytku území v březnu 1939, obnovila v regionu po dvaceti letech společného soužití s Československem staronové poměry. Území se vrátilo pod vliv Budapešti a s označením Kárpátontüli terület (Karpatské teritorium), zkráceně Kárpátalja

(Podkarpátí), se stalo součástí Maďarského království.²

Horthyovský režim zábor Podkarpatské Rusi ospravedlňoval jako nutný krok k „osvobození zdejšího obyvatelstva od českého útlatku“. Kromě maďarského etnika však většina místních nemohla být s novými poměry spokojena. Okupační správa se totiž záhy proměnila v tvrdý režim s vojenským dohledem a výrazným

omezením politických i občanských práv nemaďarského obyvatelstva.

Politika systematické maďarizace (asimilace nemaďarské populace) postupně zasahovala do všech sfér každodenního života a doprovázelo ji mimo jiné i nekompromisní potlačování nemaďarských kulturních, politických a národních projevů – zejména rusínského a ukrajinského nacionalismu nebo komunistického hnutí, s nímž byla tradičně spojována hlavně židovská komunita. Nejen proto čelili místní Židé stále častějším projevům antisemitismu, a to jak ze strany okupačních orgánů, tak i svých spoluobčanů. Komunistické hnutí bylo nakonec Maďary zcela potlačeno a jeho členové byli uvězněni, internováni a někdy popraveni, v lepším případě se jim podařilo včas uprchnout. Kromě komunistů se cíleným represím nevyhnuly ovšem ani jiné osoby považované Maďary za nespolehlivé, hlavně politicky a veřejně angažovaní Rusíni a Ukrajinci.³

Maďarizační politika se obzvláště intenzivně zaměřovala na rusínskou

 Dne 21. července 1945 se rotná Anna Ljavincová vdala za svého frontového velitele majora Julia Kostoviče (foto: VÚA – VHA)

1 Všeobecně se tématem žen u čs. jednotek v SSSR zabývají v současnosti např. FLIMELOVÁ, Alena – ŠTĚR, Roman: *Ve stínu mužů. Ženy v československých vojenských jednotkách na východní frontě v letech 1942–45*. Academia, Praha 2021. Na druhou polovinu roku 2026 je připravována rozsáhlá publikace, věnovaná problematice čs. protiletadlových jednotek na východní frontě, KOPECKÝ, Milan – RAK, Michal – ŠTĚR, Roman: *V palbě zenitek* (pracovní název).

2 Např. RYCHLÍK, Jan – RYCHLÍKOVÁ, Magdaléna: *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946*. Vyšehrad, Praha 2016, s. 81.

3 ŠVORC, Peter: *Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918–1946*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2007, s. 253–254.

Ivan Ljavinec, příbuzný Anny Ljavincové, po zatčení NKVD. Svůj trest si odpykal v Ivděllagu. Zemřel v bojích na východní frontě v roce 1944. (foto: DAZO)

mládež, která se však – na rozdíl od starších generací – s horthyovským režimem identifikovala jen výjimečně. Přitom starší ročníky musely nastoupit povinnou vojenskou službu v maďarské armádě a mladší byly zařazovány do výcviku v polo-vojenských jednotkách Levente, kde příslušníci nemaďarských národností často čelili ponižování, šikaně a násilí ze strany velitelů.⁴ Tyto zkušenosti vyvolávaly mezi mladými Rusíny silný nesouhlas a jen prohlubovaly odpor vůči novému režimu. Anna Ljavincová (provdaná Kostovičová), v tu dobu mladá dívka, na přítomnost Maďarů na Podkarpátí později vzpomínala: „Začali jsme Maďary nenávidět. Nejhorší bylo, když vyháněli Židy s dětmi na ulici. Mohli si s sebou vzít jen to nejnnutnější na sebe. Děti brečely, jak je surově házeli na nákladní auta. Byla to pro nás hrozná

podívaná. I lidé brečeli, neboť odmala žili pohromadě. Nerozlišovali, kdo je Žid a kdo Rusín. Lidé znervózňeli a mládež začala uvažovat, co bude dál, jestli je odvedou do armády nebo někam na práci do Maďarska.“⁵

Strach z postihu a nesouhlas s jednáním okupantů, stejně jako politická nejistota a prohlubující se bída v ekonomicky stagnujícím regionu, celkově vedly mezi nemaďarským obyvatelstvem k nárůstu napětí a pocitu bezvýchodnosti. A právě proto začali mnozí uvažovat o odchodu z domoviny jako o jediném možném řešení.⁶

Protože však legální odchod kvůli maďarským restrikcím a nedostatku financí pro naprostou většinu zájemců nepřipadal v úvahu, nezbývalo jim než zvolit útěk. Pro mladé Rusíny, pronásledované komunisty i další nepohodlné osoby představoval od

podzimu 1939 jedinou reálnou možností odchodu ilegální přechod hranice, a to pouze jedním směrem – do Sovětského svazu. Jejich rozhodování přitom výrazně ovlivňovala i prosovětská propaganda. V této situaci začaly vznikat nelegální sítě převaděčů a agitátorů, kteří slibovali, že v SSSR, „zemi dělníků a rolníků“, najdou utečenci svobodu a práci. Potvrzuje to i většina pamětníků: „V lesích se objevilo pár ruských provokatérů, kteří lidi přemlouvali, aby přecházeli hranice a šli na Ukrajinu, že je to bohatá země a oni budou dobře vydělávat v klidu [...]“⁷ (patrně míněno oproti tehdy probíhající válce Západu s nacistickým Německem). Sovětská realita se však od lákavých slibů propagandistů nakonec notně lišila.

PŘES KARPATY DO SSSR

Obsazení východního Polska Sovětským svazem, k němuž na základě paktu mezi Stalinem a Hitlerem došlo na podzim 1939, posunulo sovětskou hranici na západ – až k severnímu okraji maďarského Podkarpatska tvořenému horským pásmem Karpat. Tento těžko kontrolovatelný lesnatý terén představoval pro mnohé běžence – s podporou místních převaděčů a přátelsky naladěného obyvatelstva – alespoň zpočátku poměrně schůdnou cestu, jak uniknout před maďarskou okupací: „Ke konci roku 1939 začali hlavně mladí lidé odcházet do Polska. To bylo přes lesy nejbližší. V některých místech bylo ruské vojsko. Ale nejen mládež odcházela. Odcházeli i ti, co bydleli blízko hranic. Přecházeli celé rodiny s dětmi. I dobytek převedly.“⁸

⁴ HORVATH, Attila: War and Peace: the Effects of the World War II on Hungarian Education. In: LOWE, Roy (ed.): *Education & the Second World War: Studies in Schooling & Social Change*. Falmer Press, London 1992, s. 147.

⁵ KOSTOVIČOVÁ-LJAVINCOVÁ, Anna: *Z mého života*. Jednota ČsOL, Hradec Králové 2007, s. 14–15.

⁶ K tématu podrobně viz kapitoly Uprchlíci z okupované Podkarpatské Rusi a Slovenska v knize HRADILEK, Adam – DVOŘÁK, Jan – CHLEBINA, Anna: *Gulag a Československo 3, Válka. Perzekuce československých občanů a krajanů v Sovětském svazu*. ÚSTR – Academia, Praha 2024, s. 84–136.

⁷ KOSTOVIČOVÁ-LJAVINCOVÁ, Anna: *Z mého života*, s. 14–15.

⁸ Tamtéž, s. 15.

Na tuto vlnu hromadné emigrace zareagovala maďarská okupační správa zpřísněním ostrahy hranic: „*To bylo horší. Koho chytli, toho zbili a zavřeli. To už byl rok 1940. Vím, že od nás chytli také pár kluků. Vyprávěli pak, že byli týráni. Po půl roce je pustili. Jednoho vrátili Rusové, aby pro ně pracoval a převáděl k nim lidi. Maďarské vojsko ho ale chytlo. Zbili ho a on pak musel chodit po vesnici a ukazovat na lidi, kteří jsou proti Maďarům. Na koho ukázal, toho sebrali, ale nakonec [toho] hochu stejně zastřelili.*“⁹ Navzdory zesílenému maďarským restrikcím i zvýšenému sovětskému dohledu na opačné straně hranice příliv uprchlíků do SSSR neustával. Pokračoval prakticky až do 22. června 1941, kdy jej ukončil útok nacistického Německa a jeho spojenců na Sovětský svaz.

STATISTICKÁ DATA

Počet běženců, kteří v letech 1939 až 1941 úspěšně překročili maďarsko-sovětskou hranici z území Podkarpatské Rusi, a byli vzápětí zadrženi a vyšetřováni pohraničními oddíly NKVD, je na základě dnešních výzkumů odhadován na přibližně sedm tisíc osob.¹⁰ Z nich bylo více než čtyři a půl tisíce bývalých československých občanů. V ostatních případech se jedná především o uprchlíky z Maďarska, Rumunska a Polska, kteří daný prostor využili k cestě do Sovětského svazu. Celkový počet běženců z Podkarpátí byl ale

zřejmě ještě o několik set osob vyšší: někteří uprchlíci se dokázali úspěšně vyhnout sovětským pohraničnickům i dalším kontrolám a represím a mnohým z nich se následně podařilo zůstat mimo pozornost sovětských orgánů i na území SSSR.

Jak dokládají vyšetřovací spisy NKVD vedené na osoby zatčené v letech 1939–1941 po útěku z Podkarpátí, přecházeli uprchlíci hranici samostatně, častěji však ve dvojici, trojici či čtveřici, případně i ve větších skupinách čítajících desítky osob. Odcházely celé rodiny, sourozenci, spolužáci, přátelé, manželé či soušedé. Mezi běženci v drtivé většině převažovali muži (cca 93,5 %), a to hlavně Rusíni nebo Ukrajinci, kterých bylo 4 110 (téměř 90 %), židovskou národnost uvedlo 341 osob (7,5 %), německou 22, polskou 11, slovenskou 28, českou 8. Šlo o zástupce všech věkových kategorií, ovšem s jasnou převahou generace ve věku 14–25 let (cca 64 %). Byli to převážně chlapci z vesnic, žáci měšťanských škol, gymnazisté, ale i jejich mladí učitelé.

Kromě mužů se k útěku do SSSR v dané době odhodlalo také 297 žen (z toho 7 ve věku méně než 10 let), což představovalo zhruba 6,5 % všech uprchlíků. A znovu mezi nimi převládaly mladé dívky ve věku 14–25 let (cca 65 %). Ženy většinou odcházely společně se svými manžely, partnery, bratry či přáteli, výjimkou však nebyly ani individuální přechody či čistě ženské skupiny.¹¹

PŘÍCHOD BĚŽENCŮ NA SOVĚTSKÉ ÚZEMÍ

Jak bylo mnohokrát popsáno v odborné literatuře¹² i ve vzpomínkách pamětníků,¹³ uprchlíky na sovětském území místo původně slibované svobody a četných pracovních příležitostí čekaly represe a pronásledování. Už krátce po překročení maďarsko-sovětských hranic jich byla většina zadržena pohraničními jednotkami NKVD. Strážím situaci často usnadňovala důvěřivost a nezkusenosť uprchlíků ovlivněných komunistickou propagandou. Po náročném cestě horskými oblastmi a neustálém skrývání před maďarskými hlídkami se běženci na území SSSR často chovali uvolněně s vírou v lepší zítřky. Mnozí však byli zadrženi již v neobydlených pohraničních pásmech, jiní se dokonce sami přihlásili na nejbližších služebnách milice nebo úřadech v prvních sovětských vesnicích, kam po vyčerpávajícím přechodu dorazili. Na zadržení své skupiny vzpomínala rovněž Anna Ljavincová: „*Najednou byli před námi tři ruští vojáci se psy. Křikl: „Ruce vzhůru!“, prošacovali nás a sebrali, co se dalo. Mně vzali zlaté náušnice. Dali mi na to kousek papíru podepsaného a víc jsem je neviděla. Jeden se psem nás odvedl na jejich základnu. Dali nás do jedné místnosti a tam už bylo asi 45 lidí, kteří přešli za noc a den hranice...*“¹⁴

Přes provizorní věznice u hranic putovali zadrženi do nejbližších

9 Tamtéž.

10 K statistikám uprchlíků z Podkarpatské Rusi následně perzekvovaných v SSSR blíže viz HRADILEK, Adam – DVOŘÁK, Jan – CHLEBINA, Anna: *Gulag a Československo 3, Válka*, s. 89–90.

11 Databáze československých obětí politických represí v SSSR z let 1918–1956 projektu Čechoslováci v Gulagu. Analýza fondu č. 2558: Kriminálnyye spravy 1939–1994 (čes. vyšetřovací spisy rehabilitovaných osob 1939–1994) uloženého ve Státním archivu Zakarpatské oblasti v Užhorodě (Deržavnij archiv Zakarpatskoj oblasti, DAZO).

12 Naposledy byl proces od zatčení až po odsouzení běženců z Podkarpatské Rusi v SSSR podrobně popsán v HRADILEK, Adam – DVOŘÁK, Jan – CHLEBINA, Anna: *Gulag a Československo 3, Válka*, s. 90–95.

13 Např. DEMČÍK, Jan: *Můj útek do gulagu*. Vzpomínky literárně upravil Karel Richter. Česká expedice, Praha 1995; LUŽANSKÝ, Štěpán: *Pečorlag. Útek do ráje (1939–1942)*. Argo, Praha 1999; HAJDUR, Vasil: *Z gulagu přes Buzuluk do Prahy. Vzpomínky a zážitky frontového vojáka*. Futura, Praha 2011; IHNATÍK, Jan: *Smrt čekala všude. Příběh válečného veterána, vězně gulagu a občana Havířova plk. Jana Ihnatika*. Josef Bělca, Havířov-Šumbark 2019.

14 KOSTOVIČOVÁ-LJAVINCOVÁ, Anna: *Z mého života*, s. 19.

Vojín Eva Markovičová (vlevo) a vojín Agafia Pavlišincová při údržbě zaměřovacího přístroje protiletadlového kanónu. Novochopersk, léto 1943. (foto: VÚA – VHA)

věznic NKVD v příhraniční oblasti. Zde přešli pod pravomoc kontrarozvědných složek NKVD, které s nimi zahájily vyšetřování. Běženci, kteří překročili maďarsko-sovětskou hranici v její západní části, byli obvykle nejprve eskortováni do sběrného uprchlického tábora NKVD ve Skole, jenž měl kapacitu několika set osob a sloužil jako přestupní stanice zejména pro čtyřicet kilometrů vzdálenou stryjskou věznici. Uprchlíci zadrženi na hranicích východněji směřovali ještě dále na východ – nejprve do sběrné věznice v Nadvirné

a následně do nedaleké Stanislavi (dnešní Ivano-Frankivsk). Věznice v příhraničních oblastech však náporu běženců nezvládaly, ti tak byli posláni odesílání do věznic hlouběji v sovětském vnitrozemí – např. Poltavy, Žitomiru apod.

Annu Ljavincovou převezli s ostatními k vyšetřování do Skole: „*Ve dne tam byl velký ruch, tolik lidí, na dvoře se auta nezastavila. Jedny odvážela dál a druhé zas přivázela. Jedny zas vozila do města na výslech ve dne v noci. Já jsem byla třikrát v noci u výslechu a dvakrát ve dne. V noci byl*

hrozný výslech. Skoro 3 až 4 hodiny stát v boudě ze tří dřevěných stěn. Vyslýcháný se tam musel postavit, ruce připažené k tělu, ani pohnout se nešlo. A dívat se do očí vyšetřujícímu, který měl namířenou pistoli na mě a celou dobu opakoval: „Proč [jsi] přešla hranice, kdo tě poslal dělat špionku? Když nebudeš mluvit pravdu, tak tě zastřelím!“ A tak pořád dokola. „Co kluci[, kteří] se mnou přešli, kolik jim Maďaři platili, že pro ně budou dělat špiona?“ A já jsem jim pořád říkala, že žádný z nás jsme nešli dělat špiony, ale že jsme šli na Ukrajinu pracovat.“¹⁵ Na rozdíl od jiných, kteří byli vyšetřováni několik měsíců či dokonce let, bylo řízení ve věci Anny Ljavincové za ilegální přechod hranice do SSSR ukončeno během necelých dvou měsíců od jejího zatčení, tedy koncem července 1940. Poté již jen čekala na vynesení trestu.

Rozsudky vynášely Zvláštní porady NKVD příslušné oblasti. Postupovaly jak podle stávajících zákonů, tak podle nových opatření přijatých kvůli obrovské mase běženců, s nimiž se sovětské úřady potýkaly na západní hranici, zvláště pak na území obsazeného Polska. V souladu s těmito zákony a opatřeními byli utečenci z Podkarpatské Rusi obviněni a souzeni stejně jako Anna Ljavincová nejčastěji za ilegální přechod hranice. Výše trestu byla v tomto případě určena sazbou tří až pěti let odnětí svobody. V ojedinělých případech byli uprchlíci souzeni za špionáž. V této kategorii se výše trestu pohybovala v rozmezí osmi až patnácti let odnětí svobody. Důvody byly různé.

Právě věková hranice sedmnácti let, kterou Anna Ljavincová v době vyšetřování překročila jen o půl roku, byla rozhodující pro to, že většina zadržovaných byla odsouzena k pobytu

¹⁵ Tamtéž, s. 20.

v táborech Gulagu. Mladší vězni obvykle končili s trestem v pracovních koloniích pro nezletilé. Ljavincová se dozvěděla o svém trestu ve Starobělsku následovně: *„Po sedmi nedělích nás vyvolávali jménem. Zavedli nás do jedné místnosti po třiceti lidech. Tam nám přečetli rozsudky na tři nebo na pět let za přechod hranic. Kdo u výsledku něco pozměnil, tak ten dostal pět let, já dostala tři roky.“*¹⁶ Jak ukazují statistiky, většina odsouzených žen z Podkarpátí – celkem 243 ze sledovaného počtu – vyvázla s tříletým trestem za nedovolený přechod hranice. K pěti letům bylo odsouzeno 34 žen, jedna dokonce na osm let pobytu v Gulagu, a u ostatních není výše trestu známa.

Rozmístění odsouzených do jednotlivých nápravně-pracovních táborů záviselo především na potřebách pracovní síly při budování nových industriálních a stavebních projektů po celém SSSR, které spadaly pod správu NKVD. Uprchlíci z Podkarpatské Rusi i z dalších území bývalého Československa, ale hlavně z Polska a Pobaltí tedy pro sovětský systém představovali zvláště vítanou pracovní sílu.

Jak znovu dokládají statistické údaje z vyšetřovacích spisů, stejně jako i jejich mužští kolegové byly i odsouzené ženy z Podkarpátí posílány do různých táborů po celém SSSR: zcela jednoznačně nejvíce z nich, 102, však skončilo v Karlagu v Kazašské SSR, kde pracovaly v obrovském sovchozu – na státní farmě, dále jich pak bylo 58 posláno do Siblagu na jihozápadní Sibiři, kde zpravidla zhotovovaly pracovní oblečení pro vězně. Dle počtu osob následovaly další tábory.¹⁷ Anna Ljavincová byla

na podzim 1940 stejně jako jejích šest odsouzených spoluvězeňkyň z Podkarpátí transportována do Karagopolagu v Archangelské oblasti na severu Ruska. Do jednoho z táborů tohoto obrovského vězeňského komplexu doputoval její transport po několika týdnech přes Moskvu a město Vologdu: *„Nasedly jsme [ve Vologdě] na nákladák a vezli nás tři dny. Přivezli nás k večeru do velkého lágru. Dozvěděly jsme se, že je to město Archangelsk. Byl to velký mořský přístav. Dali nás do dřevěných budov. Tam jsem se dozvěděla, že jsou tam muži i ženy ze Zakarpatska. Já jsem se s žádnými neviděla, protože jsme tam byly jen dva dny. Všechny, co jsme přišly, naložili na loď a plavily jsme se celý den a noc. Z lodi zase na vlak, dva dny se jelo. Zas na loď a přes jezero čtyři dny a čtyři noci. Pak nás vyložili a zavezli do lágru. Po šesti dnech zas dál, ale my jsme byly rády, že jdeme spolu, ať už nás vezli kamkoliv. Konečně jsme dorazily do lágru. Nebyl tak velký, jak v Archangelsku, ale nám to stačilo. Řekli nám, že tam už zůstaneme a budeme pracovat.“*¹⁸

Postavení válečných zajatců a uprchlíků s cizím státním občanstvím změnila válka s Německem

Anna Ljavincová sice ve svých pamětech takto popisuje svůj údajný přesun z Archangelska na Sibiř do jednoho z táborů u města Krasnojarsk, v jejím vyšetřovacím spise o tom ale není žádná zmínka. Navíc by cesta do místa vzdáleného téměř pět tisíc kilometrů jistě trvala mnohem déle než sedm popisovaných

dnů. Kromě toho by ani takový transport vězeňského kontingentu nedával z logistického hlediska smysl. Spíše šlo o přesun vězňů v rámci některých táborů na severu Ruska. Každopádně Anna Ljavincová byla v táboře zprvu nasazena na práci v lese, později na výhodnější pozici při obhospodařování místních drobných polí a táborové zahrady.

PROPUŠTĚNÍ

Postavení válečných zajatců a uprchlíků s cizím státním občanstvím změnila válka s Německem. Sovětská vláda 12. srpna 1941 amnestovala uvězněné Poláky, z nichž se následně utvořilo jádro téměř třicetitisícové polské armády generála Władysława Anderse.¹⁹ O půl roku později, na základě amnestie pro československé občany vyhlášené 3. ledna 1942 a dodatečně 20. listopadu 1942 i pro vězněné krajany z předválečné Podkarpatské Rusi, začalo jejich postupné propouštění.

Osvobození se dočkala také většina žen: *„Po čtyřech měsících, co odešla Naďa [Polka], propustili i mě. Že propouštějí zas české občany. Zbývalo mi ještě sedět půl roku. [...] Na vrátnici se nás sešlo asi dvanáct, co nás propouštěli. Já je neznala. Naložili nás do nákladáku a vezli nás celý den. K večeru zastavili u jednoho lágru a tam nás předali. Čekaly jsme tam šest dní, než nás odváželi dál. Lodí přes jezero, potom vlakem a pořád jsme nevěděly, kam nás vezou. Pořád byl s námi dozorce. Konečně jsme dojely do lágru, co nás z něho poslali na Sibiř, do Archangelska. Odsud rozesílali do jiných lágrů a vybavovali lidi, které propouštěli na svobodu.“*

16 Tamtéž, s. 24–25.

17 Databáze československých obětí politických represí v SSSR z let 1918–1956 projektu Čechoslováci v Gulagu. Analýza fondu č. 2558: Kriminalnyje spravy (1939–1994).

18 KOSTOVIČOVÁ-LJAVINCOVÁ, Anna: *Z mého života*, s. 25.

19 BIEGAŃSKI, Witold: *Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie 1939–1945*. Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1990, s. 49–50.

Výcvik u roty VKPL s velkorážným kulometem DŠK. Novochoopersk, léto 1943.
(foto: VÚA – VHA)

Byla jsem tam tři dny a zavolali mě do kanceláře. Byla tam jedna holka a jeden kluk z Podkarpatska, z Volového. Pracovali v lágru. Dali nám doklad na vlak, 60 dekagramů chleba a 15 dkg salámu na cestu a pár rublů, abychom si mohli koupit něco na sebe. Holka se jmenovala Anna Ščurová, kluk ani nevím. Ona měla sako, tak naše dva doklady dala do spodní kapsy. Rozloučil se s ní nějaký chlap, co se s ním v lágru kamarádila. Přinesl jí na cestu cigarety, protože kouřila. Posílali nás do Kazachstánu, do Džambulu, blízko Taškentu.²⁰

V Džambulu (dnes Taraz) skončila většina žen z Podkarpatské Rusi. Z 297 sledovaných jich bylo v letech 1941–1945 propuštěno 154. Z toho 3 v roce 1941 (jedna ale ještě před amnestií v lednu 1941), 98 v roce 1942, 44 v roce 1943, 1 v roce 1944 a 8 v ro-

ce 1945. U 111 žen propuštěných do konce roku 1943 je uvedeno, a to i v jiných než sovětských pramenech (např. v kmenových listech apod.), že odešly právě do kazašského Džambulu, kde byly prozatím soustředěny ženy, děti a starší lidé. Později bylo u československé vojenské jednotky rozhodnuto odvést co největší počet bojeschopných osob i z jejich řad, takže po několika měsících pracovního nasazení byly k dobrovolnému vstupu do vojska vyzvány i mnohé ženy: „Po půl roce jsme tam skončili. Z Buzuluku k nám přijela česká armádní komise, že se organizuje Československá armáda. Je tam už přes tisíc mužů a 38 žen, tak abychom šli na pomoc a mohli se vrátit co nejrychleji domů. Přihlásilo se nás asi 28 žen a mužů. Rozloučili jsme se s těmi, co se nerozhodli jet s námi, nasedli do

vlaku a odjeli do Buzuluku. Bylo to asi v polovině června 1943, přesně tři roky po mém odchodu z domova a tři roky po odsouzení za přechod hranice.“²¹

POČÁTKY ÚČASTI ŽEN V ČS. VOJENSKÉ JEDNOTCE V SSSR

Když se zkraje roku 1942 začala v podurském Buzuluku formovat čs. vojenská jednotka v SSSR, předstoupily první ženy před odvodní komisi už 11. února, tedy pouhé čtyři dny poté, co byli odvedeni první muži.²² Během tohoto roku prošlo odvodním řízením celkem 62 žen, které obdržely kmenové číslo a začaly s vojenským výcvikem.²³ Do Buzuluku přijely i dvě desítky dalších žen, avšak z nejrůznějších důvodů (nízký či vysoký věk, nevyhovující zdravotní stav, péče o malé děti a podobně) zůstaly v péči tamějšího čs. sociálního referátu, byť některé z nich byly přece jen odvedeny v průběhu let 1943 a 1944 a pak skutečně působily v jednotkách 1. čs. armádního sboru.

K 15. červenci 1942 dosáhla čs. jednotka předepsaných počtů a začala používat název 1. čs. samostatný prapor v SSSR. Když prapor s téměř tisícovkou osob odjízďel 30. ledna 1943 na frontu, vedl ve svém stavu celkem 38 žen. Ty byly zařazeny především jako zdravotnice (29), ale i jako kuchařky (4), odstřelovačky (2), telefonistka, písařka a hospodářka-likvidátorka.²⁴ Z Podkarpatské Rusi pocházely pouze dvě zdravotnice, a to vojín Ida Davidovičová (ta však udávala mateřskou řeč židovskou, resp. židovskou národnost) a vojín Halina Vorobcová. Druhá jmenovaná měla

20 KOSTOVIČOVÁ-LJAVINOVÁ, Anna: *Z mého života*, s. 28–29.

21 Tamtéž, s. 33.

22 FLIMELOVÁ, Alena – ŠTÉR, Roman: *Ve stínu mužů*, s. 72.

23 Vlastní výzkum Milana Kopeckého z let 2020–2025 s pomocí Databáze příslušníků čs. vojenských jednotek v zahraničí za 2. světové války – viz vua.praha.cz/databaze-vha/ (citováno k 20. 1. 2026).

24 KOPECKÝ, Milan – MOJŽÍŠ, Milan – KACHEL, Filip a kol.: *Sokolovo – první boj. 1. čs. samostatný prapor v bitvě o Charkov*. Epocha, Praha 2023, s. 277, 278.

za sebou také pobyt v sovětském nápravně-pracovním táboře a do čs. vojenské jednotky vstoupila až v první polovině ledna 1943.²⁵ Zbytek žen zůstal v Buzuluku u právě vznikajícího 1. čs. záložního pluku, který na konci ledna 1943 čítal 1 151 osob.²⁶

Během bojů u Sokolova všech 38 ženských příslušnic 1. čs. samostatného praporu projevilo značnou statečnost, rozhodnost i obětavost, přičemž dokázaly obstát ve všech situacích minimálně stejně jako muži. Ačkoli během pobytu na frontě došlo k mnoha kritickým momentům, nepřišla naštěstí žádná z žen o život, pouze vojín Marie Pišlová utrpěla zranění nepříliš vážné povahy.²⁷

ŽENY V 1. ČS. SAMOSTATNÉ BRIGÁDĚ V SSSR

Od února do dubna 1943 dorazilo do Buzuluku okolo tisícovky dalších osob původem převážně z Podkarpatské Rusi uvolněných, jak už bylo řečeno, na základě dodatečné amnestie z listopadu předchozího roku. Stav záložního pluku a tranzitní roty tak na konci dubna činil více než 2 130 osob, z toho 41 žen.²⁸ Největší přírůstek do počtu odvedených

představovala Annou Ljavincovou výše vzpomínaná skupina 28 mladých rusínských žen, která dorazila 10. června. Celkově bylo za rok 1943 do čs. vojenských jednotek v SSSR odvedeno minimálně 90 žen, z toho 76 do konce září.²⁹ Z tohoto počtu jich 53 pocházelo z Podkarpatsí³⁰ a z nich 37, k nimž byly dohledány vyšetřovací spisy, předtím evidentně prošlo tábory Gulagu.³¹

Na jaře 1943 bylo provedeno několik administrativních kroků završených výnosem londýnského ministerstva národní obrany z 18. května 1943, který nařídil sloučení 1. čs. samostatného praporu a 1. čs. záložního pluku a vytvoření čs. vojenské jednotky v SSSR. Tu tvořila pěší brigáda a náhradní prapor. Za místo formování brigády bylo určeno město Novochoopersk.³² Struktura brigády byla nahrubo dokončena 3. července. Skládala se z velitelství, štábu, smíšeného převážného oddílu (vbrzku rozšířeného na tankový prapor), dvou pěších praporů, dělostřeleckého pluku s oddílem přímé podpory a protitankovým oddílem, několika menších útvarů v síle čtyř až rot a brigádního týlu.³³ V rámci protitankového oddílu byla – poněkud netypicky – zařazena i protiletadlová

baterie (dále baterie DPL) s čtyřmi kanóny ráže 37 mm.³⁴ Jejím velitelem byl zpočátku poručík Gustav Majer, který byl od 13. září vystřídán nadporučíkem Juliem Kostovičem, ale na frontu už baterie DPL odjížděla opět v čele s poručíkem Majerem.³⁵ Druhý útvar podobného určení, rota velkorážných protiletadlových kulometů (dále rota VKPL) o šesti hlavních, fungoval již od počátku existence 1. čs. brigády jako samostatná setnina.³⁶ Rotě velel podporučík Václav Růžička, zkušený veterán z bojů od Sokolova.³⁷ Jako samostatná setnina působila od 23. srpna i baterie DPL, protože toho dne byla provedena reorganizace brigádního dělostřelečtva, přičemž byla zrušena organizace dělostřeleckého pluku a oba oddíly začaly fungovat samostatně, byť je zastřešovalo velitelství brigádního dělostřelečtva.³⁸

Během období ohraničeného z jedné strany příjezdem příslušníků 1. čs. samostatného praporu do Novochooperska a ze strany druhé odjezdem celé 1. čs. samostatné brigády na frontu se v Novochoopersku vyskytovalo celkem 97 československých žen (přitom 36 jich mělo za sebou bojovou zkušenost od Sokolova). Z toho 21 žen (mezi nimi 10 příslušnic

25 BROŽ, Miroslav – KOPECKÝ, Milan: *Sokolovo – nezapomenutí hrdinové. Příslušníci 1. čs. samostatného praporu v SSSR*. Epocha, Praha 2023, s. 72, 438.

26 *Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv* (VÚA – VHA), f. 1. čs. sam. prapor v SSSR, inv. č. 13, sign. 7/1, Válečný deník-Buzuluk 12. 12. [19]41 – 11. 12. [19]43, zápis z 31. 1. 1943.

27 BROŽ, Miroslav – KOPECKÝ, Milan: *Sokolovo – nezapomenutí hrdinové*, s. 309.

28 VÚA – VHA, f. 1. čs. sam. prapor v SSSR, inv. č. 13, sign. 7/1, Válečný deník-Buzuluk 12. 12. [19]41 – 11. 12. [19]43, zápis z 26. 4. 1943.

29 Vlastní výzkum Milana Kopeckého z let 2020–2025 s pomocí Databáze příslušníků čs. vojenských jednotek v zahraničí za 2. světové války – viz vuapraha.cz/databaze-vha/ (citováno k 20. 1. 2026).

30 Tamtéž.

31 Databáze československých obětí politických represí v SSSR z let 1918–1956 projektu Čechoslováci v Gulagu. Analýza fondu č. 2558: Kriminální správa (1939–1994).

32 KOPECKÝ, Milan – MOJŽÍŠ, Milan – KACHEL, Filip a kol.: *Sokolovo – první boj*, s. 183.

33 FIDLER, Jiří: *Svobodovci. Lexikon bojových jednotek čs. branné moci v zahraničí na východoevropském válčišti*. MJF, Praha 2025, s. 115, 116.

34 VÚA – VHA, f. 1. čs. sam. brigáda v SSSR, inv. č. 96, sign. 29/7, Jmenné seznamy příslušníků brigády – II. dělostřelecký oddíl, nedatováno.

35 Tamtéž, inv. č. 1028, sign. 383/1, Baterie DPL – kniha denních rozkazů č. 97 – č. 111, 13. 9. – 30. 9. 1943.

36 ŠÁDA, Miroslav: *Za svobodu Československa. Kapitoly z dějin československé vojenské jednotky v SSSR za druhé světové války*. Sv. 1. Naše vojsko, Praha 1959, s. 236, 261, 262.

37 BROŽ, Miroslav – KOPECKÝ, Milan: *Sokolovo – nezapomenutí hrdinové*, s. 341.

38 FIDLER, Jiří: *Svobodovci*, s. 116, 117.

Československá obsluha 37mm protiletadlového kanónu vz. 1939. Ačkoli snímek navozuje dojem, že obsluhu tvořily pouze ženy, jedná se o záběr pro potřebu tisku. Ve skutečnosti byly v jedné obsluze maximálně dvě ženy. Novochopersk, léto 1943. (foto: VÚA – VHA)

VÝCVIK ŽEN U PROTILETADLOVÝCH ÚTVARŮ

Zařazení ženských příslušnic do brigádních protiletadlových útvarů bylo nesporně inspirováno službou žen u protiletadlových jednotek Rudé armády, kde bylo jejich zastoupení údajně velmi vysoké.⁴² V Novochopersku se výcviku zúčastnilo více žen, než jich pak skutečně sloužilo v poli. Podle jmenného seznamu protiletadlové baterie z 10. září 1943 bylo z 45 jejích příslušníků celkem 12 žen (pouze jediná nepocházela z Podkarpatské Rusi),⁴³ ovšem 24. září byly čtyři ženy přemístěny k velitelství dělostřelectva.⁴⁴ Později byla baterie doplněna dvěma jinými ženami.⁴⁵

Zařazení žen do baterie vyvolávalo zpočátku mezi důstojníky i mužstvem jistou nedůvěru, protože to bylo poprvé v historii čs. armády, kdy dělostřelecké obsluhy netvořili pouze muži. Nadporučík Kostovič, jak po válce vzpomínala jeho žena Anna, byl ze situace „trochu nervózní, když viděl, kolik má u baterie žen. Vybral čtyři děvčata včetně mě a dal nás do spojovacího kurzu. Prý jsme slabé a u kanónů je těžká práce. Já a jedna, co bydlela asi pět kilometrů od mého domova, jsme byly menší postavy, metr padesát dva centimetrů. U kanónů jsou zapotřebí silní chlapi a ženy a on se domníval, že

„sokolovského“ praporu) na frontu neodjelo a vrátilo se z nejrůznějších důvodů, většinou zdravotních či organizačních, zpět do Buzuluku.

Na frontu tedy s 1. čs. samostatnou brigádou vyrazilo celkově 76 žen, z toho 26 veteránek od Sokolova a 50 zcela nových příslušnic. Ženy byly rozděleny takto: 24 – zdravotní rota, 13 – spojovací rota, 12 – velitelství dělostřelectva a dělostřelecké oddíly, 10 – baterie DPL, 8 – štábní rota, 4 – pomocná rota, 2 – rota VKPL,

2 – tankový prapor a jedna žena ve 2. polním praporu.³⁹

Příslušnice brigády rusínské národnosti představovaly méně než polovinu uvedeného počtu,⁴⁰ přesně 48,6 %. Reálně se jednalo o 37 žen, z nichž pouze jediná měla za sebou boje u Sokolova. Nejvíce Rusínek, konkrétně 11, sloužilo u protiletadlových útvarů, dalších 10 ve zdravotní rotě, 7 ve spojovací rotě, 6 na velitelství dělostřelectva, 2 ve štábní rotě a poslední v pomocné rotě.⁴¹

39 VÚA – VHA, f. 1. čs. sam. brigáda v SSSR, inv. č. 1055, sign. 30/3, 1. čs. brigáda v SSSR – 4. oddělení, Abecední seznam příslušníků brigády, nedatováno.

40 Podíl žen z Podkarpatské Rusi je vzhledem k zastoupení Rusínek v celé brigádě nižší. Celkový podíl vojáků rusínské národnosti v ní tehdy činil 66 %. MARŠÁLEK, Zdenko: „Česká“ nebo „československá“ armáda? Národnostní složení československých vojenských jednotek v zahraničí v letech 1939–1945. Academia, Praha 2017, s. 309, 415.

41 VÚA – VHA, f. 1. čs. sam. brigáda v SSSR, inv. č. 1055, sign. 30/3, 1. čs. brigáda v SSSR – 4. oddělení, Abecední seznam příslušníků brigády, nedatováno.

42 Podíl žen měl dosahovat až 50 %. FLIMELOVÁ, Alena – ŠTĚR, Roman: Ve stínu mužů, s. 144.

43 VÚA – VHA, f. 1. čs. sam. brigáda v SSSR, inv. č. 895, sign. 297/3, 1. čs. brigáda v SSSR – dělostřelectvo – velitelství, Jmenný seznam baterie DPL z 10. 9. 1943.

44 Tamtéž, inv. č. 1028, sign. 383/1, 1. čs. brigáda v SSSR – protiletadlový oddíl – baterie DPL, Kniha denních rozkazů č. 97–111, 13. 9. až 30. 9. 1943, Denní rozkaz č. 106 ze dne 24. 9. 1943.

45 Vyplývá to z celkového seznamu příslušníků brigády. Tamtéž, inv. č. 105, sign. 30/3, 1. čs. brigáda v SSSR – 4. oddělení, Abecední seznam příslušníků brigády, nedatováno.

se nás zbaví. Práce tam bylo opravdu dost. Pro dělo se musel vykopat velký kruhový okop [...]. K dělu musel vést spojovací zákop alespoň čtyři metry dlouhý od bunkru pro obsluhu a munici. Ženy dělaly jako chlapi, ale na rozdíl od nich pracovaly důkladněji a pečlivěji. Byla to dost těžká práce, neboť k přesunu se muselo dělo zvednout a vážilo 2 100 kilogramů.⁴⁶ Proto byla ženská obsluha promíchána s muži. K tomu se muselo střídát na stráží kolem kanónu a pušky držet v čistotě. I kanóny se čistily. Byla jsem nakonec ráda, že nás dal ke spjařům.⁴⁷ Přes všechnu dřinu několik děvčat zůstalo u děl, byť jejich počáteční nadšení vystřídalo postupné vystřízlivění. Stalo se tak například u Evy Kočanové, rozené Markovičové. Ta se v Novochopersku rozhodovala, u které zbraně bude sloužit. Byla zpočátku cvičena jako telefonistka, ale „my jsme tahaly kabely vedle protiletadlových děl, a mně se líbilo, jak si ruské vojačky pěkně sedí u kanónu a točí si kolečky. Hlaveň jde doleva, doprava, nahoru a dolů. To se mi líbilo. Jako by točily volantem auta. Chci být protiletadlová dělostřelkyně! [...] Ale kdybych věděla, co mne čeká, nešla bych k té zbrani...“⁴⁸

Náročnost výcviku dolehla i na muže. Mnozí z nich, většinou také původem z Podkarpatské Rusi, přitom za sebou měli léta v sovětských nápravně-pracovních táborech, a byli tudíž zoceleni těžkou, vyčerpávající dřinou. Patřil mezi ně i Vasil Dulov, který výcvik u děl popsal následovně: „Dobře zacházet s vojenskou technikou se nešlo naučit za den. Potřebovali

Technické údaje 37mm PL kanónu

sovětský automatický protiletadlový kanón vz. 1939 (tovární označení 61-K) hlavní konstruktér Michail P. Loginov ideově vycházel ze švédského 40mm kanónu Bofors, ale nejednalo se o kopii

ráže: 37 mm
 délka hlavně: 2 729 mm
 ústová rychlost: 900 m/s
 přepravní hmotnost: 2 100 kg (bez štítu)
 výškový dostřel: 3 000 m
 dostřel proti letadlům: 6 700 m
 dostřel při střelbě na pozemní cíle: 8 500 m
 rychlost střelby: 160 až 180 ran/min.

obsluha 8 + 2 osoby (dělovod, mířič náměru, mířič odměru, stavěč polohy, stavěč rychlosti, nabíječ, dva podavači střeliva + řidič a pomocník řidiče tažného vozidla)

vyrobena téměř 19 822 kusů (nejčastěji publikovaný údaj)

jsme se perfektně sehrát. Výcvik trval dvanáct, patnáct hodin denně. Tento čas jsme využívali velmi intenzivně, po fyzické stránce jsme byli doslova vypumpováni.“⁴⁹

Podobně náročné podmínky panovaly i při výcviku roty VKPL. Ta však měla v době odjezdu na frontu mezi svými 51 příslušníky pouze dvě ženy,⁵⁰ obě původem z Podkarpatské Rusi.⁵¹ Na rozdíl od baterie protiletadlových děl nebyly zařazeny k obsluze zbraní, ale plnily funkce zdravotnic, resp. sběraček raněných.

ZIMNÍ TAŽENÍ NA PŘELOMU LET 1943–1944

Popsat podrobněji bojovou činnost obou protiletadlových útvarů 1. čs. samostatné brigády od října 1943 do

března 1944 není vzhledem k rozsahu této práce možné, nehledě na to, že na toto téma v poslední době vznikla poměrně rozsáhlá studie.⁵² Proto v této části bude uveden alespoň rámcový popis, doplněný pro ilustraci několika vzpomínkami účastnic zimního tažení.

Na přelomu září a října 1943 opustila v devíti železničních transportech 1. čs. samostatná brigáda Novochoperská a vydala se směrem na frontu. Během cesty v noci ze dne 12. na 13. října byla německými letouny napadena čtvrtá souprava, jejíž protiletadlovou obranu tvořila právě rota VKPL. Tento vlak s dělostřelci se německým letcům podařilo těžce zasáhnout, a to i přesto, že kulometčíci vedli protiletadlovou palbu doslova do poslední vteřiny.

46 Anna Kostovičová ve vzpomínkách uvádí nesprávný údaj 732 kg. Reálná hmotnost kanónu 2 100 kg odpovídá stavu bez štítu určeného k ochraně obsluhy. Samozřejmě nebylo nutné dělo z okopu zvedat, nýbrž stačilo ho vytlačit po nakloněné rovině. K tomu mohl obsluhu pomoci i nákladní automobil Studebaker US6, používaný právě jako tahač děla.

47 KOSTOVIČOVÁ-LJAVINCOVÁ, Anna: *Z mého života*, s. 34.

48 KROUPA, Karel: „Jsem protiletadlová dělostřelkyně“. *Národní osvobození*, 2006, č. 1, s. 8.

49 FIALA, Jindřich: *Vasil Dulov. Na frontu přes gulag*. Nakladatelství P3K, Praha 2018, s. 44.

50 VÚA – VHA, f. 1. čs. sam. brigáda v SSSR, inv. č. 1027, Válečný deník VKPL 23. 8. – 7. 12. 1943, zápis z 1. 10. 1943.

51 Tamtéž, inv. č. 98, Jmenné seznamy příslušníků brigády – Rota VKPL, nedatováno.

52 KOPECKÝ, Milan – RAK, Michal: Hlavně míří k zenitu. *Vojnová kronika*, 2023, č. 1, s. 4–21.

Čtveřice žen, které do září 1943 sloužily u PL baterie. Zleva: Anna Perehiňová, Justina Babičínová, Anna Kovtanová a Agafia Hlebavá. Snímek byl pořízen až v roce 1944, kdy tyto telefonistky soužily v rámci 1. dělostřeleckého pluku. (foto: VÚA – VHA)

Na frontě u Kyjeva se českoslovenští vojáci účastnili bojů v sestavě 51. střeleckého sboru, přičemž 5. a 6. listopadu úspěšně zasáhli do útoku na hlavní město tehdejší Ukrajinské SSR. Ve zbytku měsíce a skoro po celý prosinec pak oba protiletadlové útvary chránily vzdušný prostor nad 1. čs. samostatnou brigádou, rozmístěnou u města Vasilkov. Také v tomto postavení protiletadlová baterie několikrát zahájila střelbu na německá letadla.⁵³ Eva Kočanová-Markovičová, tehdy zařazená na funkci mířiče, si tyto okamžiky vybavovala ještě po více než šedesáti letech: „V mlze bylo nejdříve slyšet zvuk motoru. Pak jsme letadlo spatřili. Je to messerschmitt. Rychlost je zjištěna, výška 2 800 metrů. Letí zleva. Sedím v dolní pozici u děla, reguluji s druhým mířičem

oběma rukama tím dvojkolečkem řídila doprava, doleva, až mám nepřátelskou stíhačku v kříži, čili v zaměřovači dalekohledu. Přesně, přesně! Sešlapuji nohou pedál. Vzhůru letí pět granátů za sebou. Zásah! Ne, nikdy já sama [myšlena funkce mířiče]. Dva dole u děla, dva nahoře. Žena byla v obsluze pouze jedna.“⁵⁴

Nejhorší teplotní podmínky na protiletadlové dělostřelkyně čekaly především během noční strážní služby

Teprve v samotném závěru roku se čs. jednotka přesunula do prostoru Bílé Cerekve, kde se protiletadlová baterie i rota VKPL zapojily i do pozemních bojů o vesnici Ruda.⁵⁵ Zde

se vyznamenaly obě zdravotnice od protiletadlových kulometů. Ty příkladně zorganizovaly sběrnou zraněných a obětavě ošetřily a zřejmě i zachránily několik desítek vojáků. Velmi plasticky tehdejší situaci popsala Anna Ljavincová: „Byli mezi nimi ti, co měli od granátu vyrvaná střeva, utržené nohy, ruce, rozbité hlavy... Ošetřovatelky měly plné ruce práce a při tom nářku, aby je nenechávaly trpět, ať je dorazí, že nechtějí žít jako mrzáci. Děvče ze Zakarpatí, které měřilo 148 centimetrů, Anna Maďarová a Nasťa Kurinová nedbaly německé palby a obvazovaly zraněné přímo na sněhu. Byla to hrůza. Na bílém sněhu bylo vidět zelené uniformy našich vojáků. Tak zemřel i můj příbuzný Ivan Ljavinec, co s námi překročil hranice.“⁵⁶ Po celou dobu operací u Bílé Cerekve museli všichni vojáci, nevyjímaje ani ženy, snášet kruté mrazy. Nejhorší teplotní podmínky na protiletadlové dělostřelkyně čekaly především během noční strážní služby. Evě Kočanové-Markovičové se tyto nekonečné hodiny navždy vryly do paměti: „V létě to ještě šlo, ale v zimě, zrovna jako u té Bílé Cerkve anebo u Rudy! Chlapi kopou ve zmrzlé půdě kruhový okop, myslím na šířku tak kolem tří metrů a do hloubky přes šedesát centimetrů. Lopatou vyhazují hlínu a maskují ji sněhem. O moc lepší to nebylo v mrazech na stráž s puškou a deseti náboji, když jsem po dvou hodinách hlídala dva kanóny a chlapy v zemlance. Zuby mi cvakaly a jednou mi bota přimrzla k noze.“⁵⁷

Dne 5. ledna 1944 byla 1. čs. samostatná brigáda stažena do druhé linie a zaujala pozice u obcí Buděňovka a Něnadycha. Právě tehdy byly dosud samostatná baterie DPL a samostatná rota VKPL sloučeny do společného

53 Tamtéž, s. 11–16.

54 KROUPA, Karel: „Jsem protiletadlová dělostřelkyně“, s. 8.

55 KOPECKÝ, Milan – RAK, Michal: Hlavně míří k zenitu, s. 17.

56 KOSTOVIČOVÁ-LJAVINCOVÁ, Anna: Z mého života, s. 43.

57 KROUPA, Karel: „Jsem protiletadlová dělostřelkyně“, s. 8.

protiletadlového oddílu pod velením kapitána Julia Kostoviče. Zároveň nastalo klidnější, asi týdenní období, kdy nově vzniklý oddíl chránil vzdušný prostor nad postavením 1. čs. samostatné brigády, ale nepřátelská letadla se vůbec neobjevovala.

Poslední, bezpochyby největší boj svedli českoslovenští protiletadlovci po opětovném návratu na frontu ve druhé polovině ledna 1944 u vesnice Buzovka poblíž města Žaškova. Kulometry rot VKPL byly opět přiděleny k podpoře pěších praporů, takže veškerá tíha protiletadlové obrany ležela na baterii 37mm kanónů. Nasazení německých letadel tu bylo velmi intenzivní, v průběhu některých dní se nad bojištěm v prostoru čs. jednotek objevovaly několikrát denně desítky letadel. Díky aktivní činnosti protiletadlové baterie i rot VKPL však 1. čs. brigáda zaznamenala jen nepatrné ztráty.⁵⁸

Protiletadlová baterie u Buzovky se 22. ledna dokonce dostala do palby německé obrněné techniky. Opět vzpomíná Eva Kočanová-Markovičová: „[...] jak ty tanky útočí, to vidím dodnes. Důležité bylo soustředit se na jeden tank. A mířit do věže... A zda tam naše obsluha měla zásah, to už nevím.“⁵⁹ Pobyt 1. čs. samostatné brigády na frontě sice pokračoval až do 7. března 1944, nicméně už od února čs. vojáci působili opět ve druhém sledu. Tehdy činnost nepřátelských letadel ztlačila na okraj. Na ženy protiletadlových útvarů 1. čs. brigády pak čekalo ještě dalších čtrnáct měsíců těžké válečné služby. Většina z nich bojovala v řadách protiletadlového oddílu 1. čs. brigády, se kterým

prošla operacemi v Karpatech, na Slovensku, na Moravě a v květnu 1945 dorazila až do Prahy.

ŽENY SI VEDLY NEJMÉNĚ TAK DOBRĚ JAKO MUŽI

Příslušníci baterie DLP a rot VKPL se zúčastnili čtyřměsíčního válečného tažení na pravobřežní Ukrajině. Svůj bojový křest zde absolvoval i tucet žen, většinou původem z Podkarpatské Rusi. Vedly si přitom velmi úspěšně, ať už jako obsluha děl, či jako zdravotnice a spojačky. V průběhu tažení bylo i za jejich přispění sestřeleno nebo poškozeno několik německých letounů. Uznání sestřelu nebylo úplně jednoduché, což dlouho po válce potvrzovala i Eva Kočanová-Markovičová, za úspěšné vedení bojů proti nepřátelským letadlům vyznamenaná Československým válečným křížem 1939:⁶¹ „Počítalo se to jen tehdy, když nepřátelské letadlo spadlo na našem území, když to naše velení vidělo. Pokud se zasaženému letadlu podařilo odletět ke svým a naši nevěděli, jak to dopadlo, tak se to nepočítalo. Když jsem vyznamenání dostala, generál [Ludvík] Svoboda mi přitom potřásl rukou a pamatuji se, že jednou řekl: ‚Děvčata, jsem na vás hrdý, jste statečné. Plňte své povinnosti zodpovědně. Bylo příjemné dostat od toho milého, slušného a elegantního pána vyznamenání.‘“⁶²

Za vzorné plnění bojových úkolů a statečnost v bojích od Kyjeva k Žaškovu obdržely celkem čtyři ženy z protiletadlového oddílu Československý válečný kříž 1939. Na druhé straně měli protiletadlovci během

tažení z Novochoperska až k Žaškovu celkem osm padlých a čtyři těžce zraněné. Naštěstí přitom nezahynula žádná z žen, ani neutrpěla vážnější zranění. Jako jediná byla lehce zraněna Anastázie Kurinová, zdravotnice rot VKPL.⁶³

Pokud by na závěr tohoto textu mělo zaznít výstižné resumé, pak by se vše podstatné dalo shrnout do jediné věty: ženy si v řadách protiletadlových útvarů 1. čs. samostatné brigády vedly minimálně stejně dobře jako muži.

MILAN KOPECKÝ (1971) absolvoval Strojní fakultu ČVUT v Praze. Pracuje jako výzkumný a vývojový pracovník v oboru dopravního strojírenství. Dlouhodobě se věnuje problematice čs. vojenských jednotek v SSSR za druhé světové války. Je autorem a spoluautorem téměř dvou desítek publikací na uvedené téma, např. *Sokolovo – první boj*, *Sokolovo – nezapomenutí hrdinové*, *Andělé se samopalem*, *Poslední výstřely* a další.

JAN DVOŘÁK (1982) se specializuje na problematiku politických represí vůči českým krajanům a čs. občanům v SSSR a na tematiku holokaustu. Je autorem nebo spoluautorem několika studií a tematických publikací, např. *Čechoslováci v Gulagu I.–III.*; *Židé v Gulagu: sovětské pracovní a zajatecké tábory za druhé světové války ve vzpomínkách židovských uprchlíků z Československa či Židů v českém Slezsku v době okupace 1938–1945*. Od roku 2010 působí v Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze.

58 Tamtéž.

59 KROUPA, Karel: „Jsem protiletadlová dělostřelkyně“, s. 8.

60 KOPECKÝ, Milan – RAK, Michal: Hlavně míří k zenitu, s. 21n.

61 VÚA – VHA, f. 1. čs. sam. brigáda v SSSR, inv. č. 1024, Válečný deník I. baterie pl. oddílu 8. 12. 1943 – 22. 11. 1944, zápis z 25. 1. 1944.

62 KROUPA, Karel: „Jsem protiletadlová dělostřelkyně“, s. 8.

63 VÚA – VHA, f. 1. čs. sam. brigáda v SSSR, inv. č. 1027, Válečný deník rot VKPL 23. 8. – 7. 12. 1943, zápisy z 12. a 13. 10. 1943; tamtéž, inv. č. 862, Válečné deníky velitelství dělostřelectva – sešit z 7. 12. 1943 – 31. 10. 1944, zápis z 30. 12. 1943; tamtéž, inv. č. 1024, Válečný deník I. baterie pl. oddílu 8. 12. 1943 – 22. 11. 1944, zápisy z 22. 1. 1944.

Narodila se 14. prosince 1922 v obci Sinovirská Poljana, okr. Volové (dnes Mižhirja) na Podkarpatské Rusi. Povoláním byla rolnice. Dne 28. března 1940 odešla spolu s dalšími třemi ženami z rodné obce (Marií Mokrjaninovou, Xeníí a Marií Rusnákovými) do SSSR, za hranicí je však zadržela

Zdroje: VA Trnava, Osobní spis Justina Babičinová; VÚA – VHA, f. 1. čs. sam. brigáda v SSSR; DAZO, f. 2558, sp. 2542. Foto: DAZO.

Justina URBÁNKOVÁ, rozená BABIČINOVÁ (1922-?)

Za projevenou statečnost v boji byla několikrát vyznamenána, mimo jiné Čs. válečným křížem 1939.

sovětská pohraniční stráž. Následovalo vyšetřování ve Skole a ve Stryji. Po převozu do Poltavy je všechny 10. srpna 1940 odsoudila Zvláštní porada NKVD Poltavské oblasti za nelegální překročení hranic na tři roky nápravně-pracovních táborů. Justina si trest odpykávala v Těmnikovském nápravně-pracovním táboře (Těmlag) v Mordvinské ASSR. Zde pracovala, nejdéle jako švadlena, až do 21. prosince 1942, kdy byla předčasně propuštěna. Následně byla ještě půl roku na státním statku Sveklosovchoz v rámci tzv. režimu volné internace v Džambulu v Kazašské SSR. Do Buzuluku přijela začátkem června 1943 a byla nejprve zařazena do zdravotní roty náhradního tělesa, později do 2. výcvikové roty. Během výstavby

1. čs. brigády v Novochoopersku absolvovala výcvik telefonistky a 10. září byla přemístěna k baterii protiletadlových děl. Dne 24. září byla převelena ke štábu brigádního dělostřeleckého oddílu se zúčastnila bojů u Kyjeva, Bílé Cerekve a Žaškova. Po reorganizaci 1. čs. brigády byla zařazena ke štábní baterii 1. dělostřeleckého pluku, se kterou ve funkci telefonistky prošla válečnými operacemi v Karpatech, na Slovensku i na Moravě. Po válce se usadila v Albrechticích nad Orlicí (část Štěpánovsko), okres Rychnov nad Kněžnou. V civilu byla nejdříve zaměstnaná jako dělnice, poté na pozici úřednice hned na několika státních úřadech ve východních Čechách.

Narodila se 11. prosince 1922 v obci Husný, okr. Velký Berezny na Podkarpatské Rusi. Živila se jako rolnice. Hranice do SSSR přešla se sestrou Marií 18. srpna 1940, vzápětí byly zatčeny, vyšetřovány a vězněny ve

Anna VELICHOVÁ, rozená KOVTANOVÁ (1922-?)

Za projevenou statečnost v boji byla několikrát vyznamenána, mimo jiné Čs. válečným křížem 1939.

Skole, Stryji a nakonec v Charkově. Odsouzeny byly 29. března 1941 Zvláštní poradou NKVD Drohobyčské oblasti za nedovolený přechod hranic ke třem rokům nápravně-pracovních táborů. V té době si ale už odpykávaly trest v Karagandském nápravně-pracovním táboře (Karlág) ve východním Kazachstánu. I když je 26. prosince 1942 předčasně propustili, musela Anna (o Marii chybí další informace) ještě asi půl roku pracovat v tzv. režimu volné internace v Džambulu v Kazachstánu. Teprve poté mohla odejet do Buzuluku. Během výstavby 1. čs. brigády v Novochoopersku jako příslušnice PL baterie absolvovala spojovací

kurz. Dne 24. září 1943 byla přemístěna k velitelství dělostřeleckého 1. čs. brigády, v jehož rámci se zúčastnila bojů o Kyjev, Bílou Cerekev a Žaškov. Během operací v Karpatech, na Slovensku a na Moravě jako příslušnice spojovací čety 1. dělostřeleckého pluku plnila funkci telefonistky. Na frontě při autonehodě utrpěla zranění hlavy. Po válce vystudovala zdravotní školu a byla zaměstnaná v různých vojenských nemocnicích. V roce 1955 však kvůli zhoršenému zdravotnímu stavu musela odejít do invalidního důchodu. Provdaná Velichová, žila pak v Praze. Jejím bratrem byl Michal Kovtan, účastník boje u Sokolova.

Zdroje: NA, f. ÚV SPB, Návrhy na vyznamenání, k. 11; NA, f. ÚV SPB, Členská evidence, k. 351, 577; VÚA – VHA, f. Seznam osvědčení dle zák. č. 255/46 Sb., čj. 27338/72 Velichová Hanna; VÚA – VHA, f. 1. čs. sam. brigáda v SSSR; DAZO, f. 2558, sp. 4268. Foto: DAZO.

Narodila se 24. srpna 1919 v obci Sino-virská Poljana, okr. Volové na Podkarpatské Rusi. Byla rolnice. Už 27. října 1939 odešla spolu se svými dvěma bratry (Michalem a Ivanem Hlebavými) a dalším příbuzným do SSSR a ihned

Agafia SARAJOVÁ, rozená HLEBAVÁ (1919–1975)

Za projevenou statečnost v boji byla několikrát vyznamenána, mimo jiné Čs. medailí za chrabrost před nepřítelem.

po přechodu se hlásili u sovětské pohraniční stráž. Následovalo zadržení a věznění ve Skole. Po převezení do Dněpropetrovska byla Agafia odsouzena 29. června 1940 Zvláštní poradou NKVD Dněpropetrovské oblasti za nelegální překročení hranic na tři roky a vyvezena do Těmlagu v Mordvinské ASSR. Zde nejdéle pracovala jako švadlena až do 21. prosince 1942, kdy byla propuštěna. Poté ještě půl roku pracovala na státním statku Sveklosovchoz v rámci tzv. režimu volné internace v Džambulu v Kazachstánu. V červnu 1943 odjela k čs. vojenské jednotce do Buzuluk, kde byla vtělena do náhradní rot. Během výstavby 1. čs. brigády v Novochopersku absolvovala

výcvik telefonistky a byla zařazena k baterii protiletadlových děl. Od 24. září 1943 byla převelena k velitelství dělostřelectva brigády, se kterým se zúčastnila bojů od Kyjeva po Žaškov. V srpnu 1944 sloužila jako telefonistka u štábní baterie 1. dělostřeleckého pluku. Válku zakončila jako příslušnice náhradního pluku, kam byla přemístěna z důvodu těhotenství. Těsně po válce se podruhé provdala za Petra Saraje, též příslušníka 1. čs. sboru. Zůstala v domácnosti a věnovala se rodině. Manželé Sarajovi se usadili v Újezdu poblíž Chcebuži, později žili v obci Hrdlovka, okr. Teplice. Agafia Sarajová zemřela na konci roku 1975 v Bílině.

Zdroje: VA Trnava, Osobní spis Agafia Hlebavá; VÚA – VHA, f. Seznam osvědčení dle zák. č. 255/46 Sb., čj. 26379/66 Sarajová (Hlebavá) Agafia; VÚA – VHA, f. 1. čs. sam. brigáda v SSSR; DAZO, f. 2558, sp. 4323. Foto: DAZO.

Narodila se 14. října 1922 v obci Neli-pino, okres Svaljava na Podkarpatské Rusi. Povoláním rolnice. Dne 9. června 1940 přešla sama hranice do tehdejšího SSSR, kde byla zadržena a vězněna ve Skole, Lvově a nakonec v Charkově. Odsouzena byla 27. září 1940 Zvláštní

Anna KOSTOVIČOVÁ, rozená LJAVINCOVÁ (1922–2013)

Za projevenou statečnost v boji byla několikrát vyznamenána, mimo jiné Čs. válečným křížem 1939.

poradou NKVD Drohobyčské oblasti za nedovolené překročení hranic na tři roky do nápravně-pracovního tábora. Dle rozsudku měla být odeslána do Karlagu v Kazachstánu, nakonec však putovala do Archangelské oblasti na severu Ruska do jednoho z táborů Kargopolagu. I když odsud byla 24. prosince 1942 předčasně propuštěna, musela ještě asi půl roku pracovat v tzv. režimu volné internace v Džambulu v Kazachstánu. Teprve v červnu 1943 mohla odjet do Buzuluk. Během výstavby 1. čs. brigády v Novochopersku absolvovala spojovací kurz pro telefonistky a radistky. Jako příslušnice baterie protiletadlových kanónů se zúčastnila bojů u Kyjeva, Bílé

Cerekve a Žaškova. Od 21. července 1944 byla převelena ke 4. protitankovému dělostřeleckému pluku, v jehož řadách působila během karpatsko-dukelské operace. Dne 5. prosince 1944 se stala příslušnicí III. oddílu 5. dělostřeleckého pluku. Jako spojovací důstojník tohoto oddílu absolvovala boje u Liptovského Mikuláše a v této pozici zakončila válečné tažení na Moravě. Krátce po válce se provdala za svého frontového velitele majora Julia Kostoviče, se kterým později vychovala tři děti. V civilu byla zaměstnaná jako dělnice. Zemřela v Hradci Králové 23. února 2013. Je autorkou vzpomínek *Z mého života* (ve spolupráci s Jaroslavem Šulou).

Zdroje: NA, f. ÚV SPB, Návrhy na vyznamenání, k. 5; NA, f. ÚV SPB, Členská evidence, k. 303; VÚA – VHA, f. 1. čs. sam. brigáda v SSSR; Archiv Miroslava Brože; KOSTOVIČOVÁ-LJAVINCOVÁ, Anna: *Z mého života*; DAZO, f. 2558, sp. 4212. Foto: DAZO.

Narodila se 2. března 1919 ve Volovci, okres Nižní Verecký (dnes Nižnije Vorota) na Podkarpatské Rusi. Zaměstnaná jako rolnice. Dne 17. března 1940 překročila ve skupině čtyř žen (sestry Agafie Maďarové, Marie Kopčové, Agafie Vargové) sovětské

Anna CUPOVÁ, rozená MAĎAROVÁ (1919–?)

Za projevenou statečnost v boji byla několikrát vyznamenána, mimo jiné Čs. válečným křížem 1939.

hranice u obce Lavočné. Vzápětí však byly zadrženy a poté vyšetřovány ve Skole. V průběhu jara pak byly převezeny do Charkova a Zvláštní poradou NKVD Charkovské oblasti odsouzeny 22. července 1940 ke třem rokům do nápravně-pracovního tábora. Všechny byly k výkonu trestu následně vyvezeny do Těmlagu v Mordvinské ASSR. Odsud byly předčasně propuštěny 21. prosince 1942. Po propuštění Anna pobývala několik měsíců v režimu volné internace v Džambulu v Kazachstánu. Během výstavby 1. čs. brigády byla zařazena do rot VKPL, s níž se účastnila bojů od Kyjeva až po Žaškov. U Bílé Cerekve získala Čs. válečný kříž 1939. V návrhu na jeho udělení stojí:

„V boji dne 30. 12. 1943 v silné nepřátelské palbě obvazovala raněné, a to i od jiných jednotek. Ve dnech 1. a 2. 1. 1944 v bojích o Bílou Cerkv organizovala spolu se svob. Kurinovou sběrnou zraněných a v palbě ošetřila více jak 40 zraněných.“ Dne 19. března 1944 byla převelena od protiletadlového oddílu ke zdravotní rotě 1. čs. brigády. Počátkem července 1944 příslužnice 1. čs. náhradního pluku. Po válce se jako žena v domácnosti věnovala výchově syna. Se svým manželem a bývalým spoluvojáčkem Vasillem Cupou bydlela v Ličkově, okr. Žatec. V září 1948 emigrovala i s rodinou do Německa a v roce 1951 do USA, kde žila ve státech New Jersey, Pensylvánie a Florida.

Zdroje: NA, f. ÚV SPB, Členská evidence zemřelých 2, k. 26; VÚA – VHA, f. Seznam osvědčení dle zák. č. 255/46 Sb., čj. 57620/48 Cupová Anna; VÚA – VHA, f. 1. čs. sam. brigáda v SSSR, DAZO, f. 2558, sp. 1035; geni.com. Foto: DAZO.

Narodila se 27. ledna 1920 v obci Toruň, okr. Volové na Podkarpatské Rusi. Dne 11. listopadu 1939 odešla do SSSR. Krátce nato byla zatčena a vězněna ve Stanislavi (dnes Ivano-Frankivsk) a v Oděse. Tam ji odsoudili

Anastázie RŮŽIČKOVÁ, rozená KURINOVÁ (1920–1946)

Za projevenou statečnost v boji byla několikrát vyznamenána, mimo jiné Čs. válečným křížem 1939.

na tři roky, svůj trest si odpykávala v nejmenovaném nápravně-pracovním táboře na Kavkazu. Zde byla až do prosince 1942, kdy byla amnestována. Poté musela ještě asi půl roku pracovat v tzv. režimu volné internace na polích v Džambulu v Kazachstánu. Teprve poté mohla odjet ve skupině 28 žen do Buzuluk, kde absolvovala základní výcvik a zdravotní kurz. V průběhu výstavby 1. čs. brigády v Novochopersku byla zařazena k rotě VKPL, v jejímž rámci se zúčastnila bojů u Kyjeva, Bílé Cerekve a Žaškova. Za projevenou statečnost byla vyznamenána Čs. válečným křížem 1939. V návrhu na jeho udělení se uvádí: „Dne 1. a 2. 1. 1944 v bojích o Bílou Cerkv

organizovala sběrnou raněných a poskytovala jim všemožnou pomoc. Přes to, že byla sama [lehce] raněná, odmítla odejít na obvaziště a v palbě ošetřila více jak 40 zraněných.“ Jako příslužnice protiletectvého oddílu 1. čs. brigády prošla válečnými operacemi v Karpatech a na Slovensku od Ondavy po Liptovský Mikuláš. Dne 4. března 1945 byla jako gravidní přemístěna k 1. čs. náhradnímu pluku, kde ji zastihl i konec války. Vdaná byla za velitele oddílu nadporučíka Václava Růžičku. Zemřela v Praze dne 8. ledna 1946 na následky komplikovaného porodu syna Václava (narozen 11. srpna 1945). Někdy jsou jako příčina úmrtí nepřesně uváděny útrapy z válečných let.

Zdroje: VÚA – VHA, f. Vojenské osobní spisy, Růžička Václav, nar. 27. 8. 1902; VÚA – VHA, f. 1. čs. sam. brigáda v SSSR; Kol. autorů: Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945. MO ČR – AVIS, Praha 2005, s. 251. Foto: VÚA – VHA.

Narodila se 7. dubna 1919 v obci Haniče, okres Teresva na Podkarpatské Rusi. Byla v domácnosti. Dne 20. srpna 1940 odešla se svým manželem Michalem a dvěma dalšími uprchlíky (Ivanem Annišinecem, Iljou Annišinecem) do SSSR. Poblíž

Zdroje: VÚA - VHA, f. 1. čs. sam. brigáda v SSSR; VÚA - VHA, f. Čs. dělostřelecké pluky v SSSR; VÚA - VHA, Kartotéka východ; DAZO, f. 2558, sp. 3104. Foto: DAZO.

Anna PEREHIŇOVÁ (1919–?)

Za projevenou statečnost v boji byla několikrát vyznamenána, mimo jiné Čs. válečným křížem 1939.

Vorochty byli zadrženi, následně vyšetřováni v Nadvirné a Stanislavi (dnes Ivano-Frankivsk). Zde je Zvláštní porada NKVD Stanislavovské oblasti odsoudila 10. února 1941 za nelegální překročení hranic ke třem rokům do nápravně-pracovního tábora. Anna si trest odpýkávala v Karlagu v Kazachstánu, její manžel Michal v Unžlagu. Propuštěna byla 26. prosince 1942, Michal 6. dubna 1943. I když byla Anna na konci roku 1942 propuštěna, musela ještě asi půl roku pracovat v tzv. režimu volné internace v Džambulu v Kazachstánu. Teprve poté mohla odjet do Buzuluku. Před odvodní komisí předstoupila dvakrát, 12. června a 16. června 1943, a až napodruhé byla uznána

jako schopná služby. Do čs. armády byl odveden i její manžel. V rámci náhradního tělesa byla Anna zařazena do zdravotní čety. V době formování 1. čs. brigády v Novochopersku příslušnice protiletadlové baterie. Dne 24. září byla přemístěna k velitelství dělostřelectva brigády, s nímž se zúčastnila bojů u Kyjeva, Bílé Cerekve a Žaškova. V srpnu 1944 byla vedena ve stavu 1. dělostřeleckého pluku, kde plnila funkci velitele telefonní ústředny. V řadách pluku působila během bojů v Karpatech i na Slovensku. Po válce se rozhodla pro návrat domů na Podkarpatskou Rus, v té době už sovětskou Zakarpatskou Ukrajinu. Nadále žila s manželem v rodné obci.

Narodila se 12. srpna 1922 v obci Rekyty, okr. Volové na Podkarpatské Rusi. Pracovala jako rolnice. Dne 10. května 1940 sama odešla do SSSR. Poblíž Lavočného byla zadržena sovětskými orgány a vězněna ve Skole, Stryji

Eva KOČANOVÁ, rozená MARKOVIČOVÁ (1922–2006)

Za projevenou statečnost v boji byla několikrát vyznamenána, mimo jiné Čs. válečným křížem 1939.

a v Kyjevě. Dne 23. července 1940 odsouzena Zvláštní poradou NKVD Drohobyčské oblasti za nedovolené překročení hranic na tři roky nápravně-pracovních táborů a vyvezena do Těmlagu v Mordvinské ASSR. I když byla 21. prosince 1942 předčasně propuštěna, musela ještě asi půl roku pracovat v tzv. režimu volné internace v Džambulu v Kazachstánu. Teprve poté mohla odjet do Buzuluku. Během výstavby 1. čs. brigády v Novochopersku navštěvovala spojovací kurz pro telefonistky a radistky, ale prodělala i výcvik obsluhy protiletadlového děla. Ve funkci mířiče 37mm protiletadlového kanónu se zúčastnila bojů u Kyjeva, Bílé Cerkve, Žaškova, přičemž byla

vyznamenána Čs. válečným křížem 1939. V návrhu na jeho udělení se uvádí: „Jakožto nejlepší číslo obsluhy u děla má nejpětší zásluhy na sestřelení neb poškození následujících letadel: 1 DO-214, 3 JU-88, 2 HE-111, 2 FW-189 a 1 ME-109F.“ Jako příslušnice 1. baterie protiletadlového oddílu 1. čs. brigády se zúčastnila bojů v Karpatech. Dne 3. listopadu byla z důvodu těhotenství převelena k náhradnímu pluku. Po válce zůstávala v domácnosti a starala se o čtyři děti. Žila v Kuřivodech, okres Česká Lípa. V civilu poté pracovala jako skladnice v Mimoni. Jejím manželem byl Michal Kočan, za války příslušník roty VKPL 1. čs. brigády. Zemřela 17. listopadu 2006 v Mladé Boleslavi.

Zdroje: NA, f. ÚV SPB, Návrhy na vyznamenání, k. 5; VÚA - VHA, f. Seznam osvědčení dle zák. č. 255/46 Sb., čj. 70111/64 Kočanová Eva; SA AČR Olomouc, f. Vojenské osobní spisy, Kočan Michal, nar. 6. 8. 1918; VÚA - VHA, f. 1. čs. sam. brigáda v SSSR; DAZO, f. 2558, sp. 4307.

Narodila se 24. května 1920 v obci Podhorod, okr. Mukačevo na Podkarpatské Rusi. Do roku 1936 byla zaměstnaná v Mukačevu jako zdravotnice, poté v dělnických profesích. Dne 7. května 1940 odešla ve skupině tří osob do SSSR, hranice překročili u Lavočného. Krátce nato byli zadrženi

Zdroje: NA, f. ÚV SPB, Návrhy na vyznamenání, k. 6; NA, f. ÚV SPB, Členská evidence, k. 361; VÚA – VHA, f. Seznam osvědčení dle zák. č. 255/46 Sb., čj. 4995/67 Lánská Markéta; VÚA – VHA, f. 1. čs. sam. brigáda v SSSR; DAZO, f. 2558, sp. 4210. Foto: DAZO.

Markéta LÁNSKÁ, rozená DORIOVÁ (1920–1991)

Za projevenou statečnost v boji byla několikrát vyznamenána, mimo jiné dvakrát Čs. válečným křížem 1939.

sovětskými pohraničníky a dále věznění ve Skole a Stryji. Za ilegální přechod hranice je Zvláštní porada NKVD Drohobyčské oblasti odsoudila 27. září 1940 na tři roky nápravně-pracovních táborů. Všechny deportovali v říjnu 1940 do Siblagu (Sibiřský nápravně-pracovní tábor) poblíž Novosibirsku v jihozápadní Sibiři. Odtud byla Markéta předčasně propuštěna 18. února 1943 (o osudu ostatních se spis nezmiňuje). Následně musela ještě několik měsíců pracovat v tzv. režimu volné internace v Džambulu v Kazachstánu. Teprve v červnu 1943 mohla odjet do Buzuluk, kde byla vtělena do jedné z výcvikových rot záložního pluku. Během formování 1. čs. brigády byla převelena k baterii protiletadlových děl. Na podzim 1943 se provdala za

spolubojovníka Ivana Haragoniče. Jako příslušnice protiletadlové baterie se zúčastnila bojů od Kyjeva až po Žaškov a Torčin. Dne 26. května 1944 byla od 1. baterie protiletadlového oddílu převelena ke štábní baterii 1. dělostřeleckého pluku, kde plnila funkci zdravotnice. V rámci 1. dělostřeleckého pluku absolvovala válečné operace v Karpatech, na Slovensku a na Moravě. Na počátku bojů na Dukle utrpěla zranění. V září 1945 se krátce po rozvodu vdala podruhé, tentokrát za bývalého příslušníka 1. dělostřeleckého pluku Ericha Lánského (pův. příjmení Löwenbein). Po válce žila s rodinou v Příbrami a pracovala zde jako členka Závodní stráže v uranových dolech, později jako topička v Domě kultury. Zemřela 15. července 1991.

Narodila se 27. května 1922 v obci Nelipino, okres Svaljava na Podkarpatské Rusi. Živila se jako námezdní pracovnice. Dne 13. srpna 1940 odešla se třemi dalšími obyvateli Nelipina (Ivanem

Agafia PLUTNAROVÁ, rozená PAVLIŠINCOVÁ (1922–1985)

Za projevenou statečnost v boji byla několikrát vyznamenána, mimo jiné Čs. válečným křížem 1939.

Rusinem, Iljou Loskarechem, Agafiou Prožegačovou) do SSSR, hranici překonali v prostoru Volovec–Vyžliv. Byli však zadrženi sovětskou pohraniční stráží, vyšetřováni ve Skole a spolu s Ivanem Rusinem (o dalších dvou se spis nezmiňuje) odsouzeni Zvláštní poradou NKVD Drohobyčské oblasti za nedovolené překročení hranic ke třem rokům do nápravně-pracovního tábora. Agafia byla vyvezena do Vorkutlugu na severu Ruska. I když byla na konci roku 1942 předčasně propuštěna, musela ještě asi půl roku pracovat v tzv. režimu volné internace v Džambulu v Kazachstánu. Teprve poté mohla odjet do Buzuluk. Před

odvodní komisi předstupovala dvakrát, 12. června a 16. června 1943, a teprve napodruhé byla uznána schopná služby. Během formování 1. čs. brigády v Novochopersku byla vycvičena jako obsluha děla u baterie protiletadlových děl 1. čs. samostatné brigády. Prošla celou bojovou cestu od Kyjeva až do Prahy. Operací v Karpatech a na Slovensku se zúčastnila jako telefonistka. Po válce žila v Praze a pracovala jako civilní kancelářská pomocnice na MNO. Provdaná Plutnarová. Později vychovávala děti a kvůli zhoršenému zdravotnímu stavu byla nakonec odkázána na invalidní důchod. Zemřela v roce 1985 v Praze.

Zdroje: NA, f. ÚV SPB, Členská evidence vyřazených, k. 24; VÚA – VHA, f. Seznam osvědčení dle zák. č. 255/46 Sb., čj. 129858/47 Plutnarová Soňa; VÚA – VHA, f. 1. čs. sam. brigáda v SSSR; DAZO, f. 2558, sp. 4204. Foto: DAZO.

Narodila se 7. dubna 1922 v obci Sinovirská Poljana, okr. Volové na Podkarpatské Rusi. Pracovala v lese. Dne 20. října 1939 uprchla sama do SSSR, kde byla zadržena pohraniční stráží. Vězněna a vyšetřována byla ve Skole a Striji. Po několika měsících byla převezena do Dněpropetrovska, kde ji 2. července 1940 odsoudila Zvláštní porada NKVD Dněpropetrovské

Zdroje: VÚA - VHA, f. Seznam osvědčení dle zák. č. 255/46 Sb., čj. 326349/99 Havranová Anna; VÚA - VHA, f. 1. čs. sam. brigáda v SSSR; DAZO, f. 2558, sp. 622. Foto: DAZO.

Anna HAVRANOVÁ, rozená ŤUCHOVÁ (1922-?)

Za projevenou statečnost v boji byla několikrát vyznamenána, mimo jiné Čs. válečným křížem 1939.

oblasti za ilegální přechod hranice na pět let do nápravně-pracovního tábora. Poté byla vyvezena přes Charkov do Mordvinské ASSR, kde byla uvězněna v Těmlagu. Zde nejprve pracovala v lese, později v dílně na výrobu dřevěných předmětů a po 22. červnu 1941 jako švadlena na výrobě výstroje a vybavení pro Rudou armádu. I když byla 21. prosince 1942 předčasně propuštěna, musela ještě asi půl roku pracovat v zemědělství v rámci tzv. režimu volné internace v Džambulu v Kazachstánu. U čs. záložního pluku v Buzuluku pak absolvovala základní výcvik a zdravotnický kurz. Jako příslušnice protiletadlové baterie se zúčastnila všech bojů od Kyjeva až po Torčín. Za statečnost a obětavost ve funkci velitele zdravotní hlídky během operací u Bílé Cerekve a Žaškova obdržela Čs. válečný kříž 1939. V návrhu

na jeho udělení se uvádí: „Ve dnech 31. 12. [19]43 až 2. 1. [19]44 obvázala a postarala se o evakuaci 42 zraněných příslušníků 1. čs. samostatné brigády a RA. Ve dnech 18. 1. [19]44 až 25. 1. [19]44 obvázala přímo v prvním sledu raněné a ošetřovala raněné příslušníky RA, kteří vycházeli z obklíčení...“ Příslušnicí 2. baterie protiletadlového oddílu 1. čs. brigády byla od 1. srpna 1944. Během tragického boje u Machnovky dne 9. září ošetřila dvě desítky zraněných. Po válce se provdala za Fedora Havrana, bývalého příslušníka protiletadlového oddílu 1. čs. brigády. Manželé Havranovi, kteří měli tři děti, žili nejprve v Žatci. Do konce 40. let měli v národní správě žatecký hotel Praha, po jeho znárodnění byla Anna Havranová zaměstnaná jako kuchařka, skladnice a šatnářka v restauracích a hotelech v Ústí nad Labem a v Teplicích.

Narodila se 15. října 1923 v obci Kelečín, okr. Volové na Podkarpatské Rusi. Živila se námezdní prací. Dne

Anna RADOVÁ, rozená ŠČUROVÁ (1923-?)

Za projevenou statečnost v boji byla několikrát vyznamenána, mimo jiné Čs. válečným křížem 1939.

12. května 1940 přešla sama poblíž obce Chaščovanja do SSSR. Byla zadržena sovětskými orgány, vyšetřována ve Stryji a 27. září 1940 odsouzena Zvláštní poradou NKVD Drohobyčské oblasti za ilegální překročení hranice na tři roky do nápravně-pracovního tábora. Anna putovala do Kargopol-lagu v Archangelské oblasti. I když byla 24. prosince 1942 předčasně propuštěna, musela ještě asi půl roku pracovat v tzv. režimu volné internace v Džambulu v Kazachstánu. Teprve poté mohla odjet do Buzuluku. Během formování 1. čs. brigády

v Novochopersku byla zařazena do baterie protiletadlových děl, se kterou se zúčastnila bojů o Kyjev, Bílou Cerekev, Žaškov a Torčín. Ve funkci stavěče rychlosti a výšky v prvních bojích na Dukle dne 9. září 1944 utrpěla střepinové zranění hrudníku. Po vyléčení na začátku ledna 1945 byla převelena k náhradnímu pluku. Zůstala však částečně invalidní. Po válce se vdala za bývalého spolubojovníka Bedřicha Radu (původně Rabbínera). Ve 40. a 50. letech žila v Praze, zůstala v domácnosti a vychovávala jedno dítě. V 60. letech bydlela v Brně.

Zdroje: NA, f. ÚV SPB, Návrhy na vyznamenání, k. 8; NA, f. ÚV SPB, Členská evidence, k. 378; VÚA - VHA, f. Seznam osvědčení dle zák. č. 255/46 Sb., čj. 134031/47 Radová Anna; VÚA - VHA, f. 1. čs. sam. brigáda v SSSR; DAZO, f. 2558, sp. 4176. Foto: DAZO.